

PAPER DETAILS

TITLE: Guńga Siir Hareketi Isiginda agdas Uygur Sairi Adil Tuniyaz'in Siirleri

AUTHORS: Seda ÇAKIR

PAGES: 42-51

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1149150>

GUÑGA ŞİİR HAREKETİ IŞIĞINDA ÇAĞDAŞ UYGUR ŞAİRİ ADİL TUNİYAZ'IN ŞİİRLERİ

[Araştırma Makalesi / Research Article]

Seda ÇAKIR*

Geliş Tarihi: 12.06.2020

Kabul Tarihi: 20.11.2020

Öz

Yirminci yüzyılın başlarında yaşanan yenileşme hareketlerinin ve siyasi olayların etkisiyle doğan Çağdaş Uygur edebiyatında 1980'li yıllarda şiir türünde "Guñga" ya da "Yeñiçe Şiirler" olarak anılan bir şiir hareketi meydana gelir. Uygur edebiyatındaki etkisini yalnızca yirminci yüzyılın son çeyreğinde hissettirebilen bu şiir hareketi, geleneksel Uygur şiirini modernist bir çizgiye taşır ve o zamana değin süregelen gerçeklik algısının sınırlarının aşılmasını sağlar. İnsanın duygu dünyasını ve gerçekliğini bütün yönleriyle ve yeni bir biçimde anlatmayı hedefleyen bu yeni şiir hareketine uyarak kaleme alınan şiirler serbest tarzda yazılmış, anlam kapalılığına dayanan ve konusu baştan sona sembollerle ifade edilen şiirlerdir.

Çağdaş Uygur şiirindeki etkisi kısa sürse de çok sayıda şair Guñga şiir hareketine uyarak şiirler kaleme almıştır. Bu çalışmada, söz konusu şairlerden biri olan Adil Tuniyaz'ın hayatı hakkında bilgi verilmiş; şiirleri Guñga hareketi odağında ele alınarak şiir dünyası ortaya konmaya çalışılmıştır. Öncesinde, Guñga şiir hareketinin ortaya çıkış sebeplerini aktarabilmek için Çağdaş Uygur Edebiyatı'nda şiir türünün gelişimi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Uygur Şiiri, Guñga Şiir, Adil Tuniyaz, Gerçeküstücülük, Simgecilik.

THE POEMS OF MODERNIST UYGHUR POET ADİL TUNİYAZ IN THE FOCUS OF NEW POETRY MOVEMENT "GUNGGA"

Abstract

In the contemporary Uyghur literature, which was born with the effect of innovation movements and political events in the 1980s. This poetry movement, which can make its influence in the Uyghur literature only in the last quarter of the twentieth century, brings the traditional Uyghur poetry to a modernist line and allows the limits of perception of reality that goes on until that time to be exceeded. The poems written in accordance with this new poem movement, which aims to explain the emotional world and reality of human in all aspects and in a new way, are written in free style; are poems based on the closedness of meaning and whose subject is expressed through symbols.

Although its influence in contemporary Uyghur poetry was short, many poets were influenced by the Gungga poetry movement and wrote poems. In this study, information has been given about the of Adil Tuniyaz, one of these poets; his poems has been discussed at the center of the Gungga movement and the world of poetry was tried to be revealed. First, the development of the genre of poetry in contemporary Uyghur literature has been emphasized in order to convey the reasons for the emergence of the Gungga poetry movement.

Keywords: New Uyghur Poetry, Gungga Poem, Adil Tuniyaz, Surrealism, Symbolism.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta: sedacakiir@gmail.com
Orcid: 0000-0002-7335-5350

Giriş

On dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başlarında dünya çapında büyük değişiklikler yaşanmış, imparatorluklar çökmüş ve ulus devlet fikri yayılmıştır. Bu gelişmeler Doğu Türkistan'ı da etkisi altına almış ve Uygur aydınlar önderliğinde geriliğe ve cahilliğe karşı ceditçilik hareketi başlatılmıştır. Ceditçilik, bir başka deyişle yenileşme hareketleri doğal olarak Uygur edebiyatına da yansımıştır. Böylece edebiyat ürünlerinin konularında ve biçimlerinde büyük gelişmeler yaşanmıştır.

Çağdaş Uygur Edebiyatı'nda şiir türünün gelişimini dört dönemle incelemek mümkündür. İlk dönem yirminci yüzyılın başından 1949'daki Kültür Devrimi Dönemi'ne kadarki süreci kapsamaktadır. Bu dönemde ceditçilik hareketinin etkisiyle edebiyatta halka sesleniş hâkimdir. Dönemin şiirleri halkı cehaletten ve esaretten kurtarma, halka hürriyet inancı aşılama ve milli ruhu güçlendirmeye yöneliktir. Şiirler halka hitap ettiği için kullanılan dil de halk diline yakın bir dildir. Bu dönemin şiirleri geleneksel şiir biçimini devam ettirmiş; aruz vezniyle yazılmıştır. Abduhaluk Uygur, Abdukadir Damollom, Lutpulla Mutellip, Nasuha İmin ve Nimşehit ilk dönemin önemli temsilcilerindendir (Harbalioglu, 2017: 11).

1949'da Çin'de yönetim değişmiş; ülkeyi Çin Milliyetçi Parti yerine Çin Komünist Parti yönetmeye başlamıştır. Doğal olarak bu durumdan Doğu Türkistan da etkilenmiştir. Bu dönemin ihtiyacı yeni yönetimi halka kabul ettirmektir. Dolayısıyla edebiyat da bu amaca hizmet için kullanılmıştır. Şiir, kısa ve duygulu anlatımıyla bu amaca hizmet için oldukça uygun bir edebi ürün olduğundan çok sayıda yeni yönetimi övmeye dayalı, serbest tarzda ve hece vezniyle şiir kaleme alınmıştır. Bu dönem şairlerinin şiirlerine yansıyan Çin sevgisi bir zorunluluktan ibarettir. Nitekim Çin yönetimi bu sevgiye inanmayarak dönemin şairlerini ağır cezalara çarptırmıştır. Dönemin sonlarına doğru ise övgü şiirlerinin yanı sıra hiciv şiirleri de yazılmıştır. Abdurehim Ötkür, Abdurehim Abdulla, Abliz Şeripi, Teyipcan Eliyev, Muhammet Rehim bu dönemin önemli temsilcilerindendir (Abdülvahit Kaşgarlı, 2012: 346).

1966 yılında Çin'de Büyük Kültür Devrimi dönemi başlamıştır. Kültür Devrimi, Pekin yönetim kadrosundakilerin iktidar çekişmesi olsa da olaydan en çok zarar görenler Uygurlar olmuştur. Bu dönemde Uygur edebiyatı, en karanlık yıllarını yaşamıştır. Kültür Devrimi sırasında kitaplar yakılmış, halkın duygularını ve tarihi gerçekleri yazan şair ve yazarlar ağır cezalara çarptırılmıştır. Sadece Kültür Devrimi'ni öven şiirlerin yazılmasına müsaade edilmiş, devrimi desteklemeyen hiçbir edebiyat eserinin yayımlanmasına izin verilmemiştir. Bu dönemde Uygur şairlerinden Huşur İbrahim, Mirzahid Kerim, Hacı Ehmet gibi isimler, hapisteyken bile şiir yazmaya devam etmiştir. Ancak şiirlerini 1980'den sonra yayımlamışlardır. Söz konusu şiirler, dönemin acılarını ifade etmesi bakımından Çağdaş Uygur şiirinde önemli bir yere sahiptir (Harbalioglu, 2017: 20). Büyük Kültür Devrimi, 1976 yılında Çin Komünist Partisi başkanı Mao Ze-dong'un ölümüyle son bulmuştur.

1976 sonrası dönemde şiir yazma haklarından menedilen Uygur şairler, tekrar şiir yazmaya başlamıştır. Başlarda özellikle Kültür Devrimi döneminde yaşananların konu edildiği şiirler kaleme alınmıştır. Bu dönemde Ebeydulla İbrahim, Abdulla Sulayman, Rozi Sayit, Tahir Talip, Kasim Sidik gibi şairler, Çağdaş Uygur şiirinde var olan gelenekleri devam ettirmiştir. Fakat dönemin sonlarına doğru edebi eserlerdeki siyasi havadan kurtulma düşüncesi ağır basmıştır. Ehmetcan Osman, Batur Rozi, Abdukadir Calalidin, Muhter Mehsut, Adil Tuniyaz, Perhat İlyas, Perhat Tursun, Çimengül Avut gibi şairler var olan kalıplardan kurtularak, yeni tarzda, özgün şiirler üretmeye başlamıştır (Abdülvahit Kaşgarlı, 2012: 351). Böylece gerçek hayatı ve gerçek duyguları anlatan şiirler kaleme alınmaya başlanmıştır. Şiirin konusundaki bu büyük kırılma, şiirlerin biçimini ve anlatım tarzını da büyük oranda etkilemiştir. Söz konusu özgün şiirler Çağdaş Uygur Edebiyatı'nda "Guñga Şiir" ya da "Yeñiçe Şiirler" şeklinde anılmaktadır.

Guñga şiir hareketinin oluşmasında iki önemli husus dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki 1966 ile 1976 yılları arasında yaşanan Büyük Kültür Devrimi dönemidir. Bu dönemde siyaset, edebiyatı engellemiş; şairler şiir yazma haklarından menedilmiştir. Bunalımların ardından yeni bir yazın ve estetik anlayışı ihtiyacı doğmuş; Uygur aydınlar, siyasetin dayattığı edebi normları ortadan kaldırmak ve gerçeği olduğu gibi yansıtmak istemişlerdir (İnayet, 1997: 197). Bir diğer husus ise sembolizm ve sürrealizm akımlarının Doğu Türkistan'ı 1980'de etkisi altına almasıdır. Bu akımların Doğu Türkistan'a ulaşmasını sağlayanlar ise yurt dışında tahsil gören Uygur aydınlarıdır. Bu aydınlardan biri olan Ahmetcan Osman, sembolizm ve sürrealizm akımlarının etkisiyle kaleme aldığı şiirlerle, Çağdaş Uygur şiirinde Guñga adı verilen şiir hareketinin başlamasına sebep olmuştur. Böylece 1980'lerin ortalarından itibaren "Guñga Şiir", Çağdaş Uygur şiirinde etkisini göstermeye başlamıştır.

Guñga şiir hareketi, o zamana kadar üzerinde siyasi otoritenin baskısını hissetmiş şiire yeni bir soluk getirerek onu bir propaganda aracı olmaktan çıkarmıştır. Bu hareketle birlikte şiir, bireyin iç dünyasına yönelmiş ve bilinçaltı kapılarını aralamıştır. Guñga şiirlerle birlikte Çağdaş Uygur Edebiyatı'nın temel meselelerinden biri olan millet sevgisi ve özgürlük mücadelesi, farklı bir şekilde ele alınmış; toplumsal gerçeklerin bireyin iç dünyasına olan izdüşümü şiirlere yansıtılmıştır. İnsanın karmaşık duygu dünyasını anlatma ve bilinçaltısını şiire aktarma arzusu, şiirde yeni bir dil ve biçim ihtiyacını doğurmuştur. Buna göre Guñga şiirlerde bireyin iç dünyası, duygu ve düşünceleri baştan sona sembolle ifade edilmiştir. Guñga hareketine bağlı olarak kaleme alınan şiirlerde sevgili, hürriyeti; tan ve bahar, kurtuluşu; tün ve kış, esareti temsil etmektedir (Abdülvahit Kaşgarlı, 2012: 356). Guñga şiirler serbest tarzda kaleme alınmıştır ve mısra sayıları net değildir. Bu şiirlerin öne çıkan bir başka özelliği de şiir başlığının içerik ile doğrudan ilişkili olmamasıdır.

Guñga şiir hareketinin ortaya çıkması, tartışmaları beraberinde getirmiştir. Gelenekçi şairler bu akıma anlaşılmaz diye karşı çıkmışlardır. Buna karşılık yeni akımın destekçileri geleneksel şiirin Arap-Fars şiirinin kalıntısı olduğunu ileri sürmüşlerdir (İnayet, 1997: 197). Bir diğer tartışma da bu şiir hareketinin adlandırılmasıyla ilgilidir. Guñga kelimesi "muğlak, anlaşılmayan, açık olmayan" anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla kimi Uygur şairler bu kelimenin söz konusu şiirler için uygun olmadığını ileri sürmüş ve bu şiirleri "Yeñiçe Şiirler" şeklinde anmışlardır (Hasancan, 2017: 2).

Abdulkadir Jalalidin'in *Şarab Tumuri* "Şarap Damarı", Perhat Tursun'un *Muhebbet Lirikiliridin 100 Parçe* "Aşk Lirikilerinden 100 Parça", Çimengül Avut'un *Tetür Çeqin* "Ters Şimşek", Muhter Mehsut'un *Tenħa Qéyiq* "Yalnız Kayık", Perhat İlyas'ın *Çoğ Soriğan Bala* "Köz İsteyen Çocuk", Polat Hevizulla'nın *Bir Qiz Qelbigé Též Sizma* "Bir Kız Kalbine Hızlı Çizim", Ablet Abdureşit Berki'nin *Qiz Pesli* "Kız Sezonu", Zahir Abdurahman'ın *Rohimğa Seper* "Ruhuma Sefer", Ömer Memtimin'in *Qebridiki Pelvan* "Kabirdeki Pehlivan" Adil Tuniyaz'ın *Söyüp Qalsam Séni Navada* "Seni Sevecek Olursam Eğer", *Boytaq Şairniñ Mexpiyiti* "Bekâr Şairin Sırları", *Déñizdiki Koça* "Denizdeki Sokak" adlı şiir kitapları Guñga şiir hareketine bağlı olarak yayınlanmış bazı şiir kitaplarıdır (Abdülvahit Kaşgarlı, 2012: 356).

Esarete Sessiz Haykırış: Adil Tuniyaz'ın Şiir Dünyası

Adil Tuniyaz, 1970 yılında Kaşgar ilinin Kagilik ilçesinde doğdu. Öğretmen bir ailenin çocuğu olan Tuniyaz'ın çocukluğu kitaplar arasında geçti, küçük yaşlarda şiirle tanıştı. Babası, öğrencileri ile oğlu Adil Tuniyaz'ı şiir yazma konusunda yüreklendirdi. Tuniyaz 1993 yılında Şiñcan Üniversitesinin Edebiyat Bölümünden mezun oldu. Daha sonraları Şiñcan Halk Radyosu'nun Edebiyat ve Sanat Bölümünde çalıştı. 1983 yılında *Süzük Su* "Duru Su" adlı ilk şiirini neşretti. 1992'den itibaren şiirlerinin birçoğu edebi ödüller kazandı (Abdurehim, 2012 akt. Friederich, 2016: 102).

Çok sayıda şiir kaleme alan Adil Tuniyaz'ın şiirlerinden bazıları şöyledir: *Çöçeklirim* "Masallarım", *Söyüp Qalsam Seni Navada* "Sevsem Seni Tesadüfen", *Kentteki Qış Pesli* "Kentteki Kış Mevsimi", *Vakitniñ Sirtida* "Zamanın Dışında", *Bir Tal Qurt* "Bir Kurt", *Çiş Yuduruş* "Diş Temizletme", *Sitoklimdiki Uyğur* "Stokholmdeki Uygur", *Süverekke Medhiye* "Hamam Böceğine Methiye", *Mazar Yötkeş* "Mezarı Taşımak", *Şeirniñ Teni* "Şiirin Teni", *Sen Baharni Séginmidiñ mu?* "Sen Baharı Özlemedin mi?", *Erler Koçisidiki Bir Murasim* "Erkekler Sokağındaki Bir Merasim", *Bir Qağa Yaki Üçinçi Qağa* "Bir Karga ya da Üçüncü Karga", *Otun Baziri* "Odun Pazarı", *Tenhaliqqa Yüzliniş* "Tenhalığa Doğru", *Qeşqerge Seper* "Kaşgar'a Yolculuk", *Uyğur Koçığa Çıqqanda* "Uygur Sokağa Çıktığında", *Kéçe Meniñ Karivatimde* "Gece Benim Yatağımda", *Şairni İzdeş* "Şairi Arayış", *Ana Til* "Ana Dil", *Ğerb Epsanisi* "Batı Efsanesi", *Pinhan Söyğü* "Gizli Sevgi".

Şiirlerinin yanı sıra *Qeşqerdiki Yer Şari* "Kaşgar'daki Yer Küresi", *Erkekler, Qeni Siler* "Erkekler Neredesiniz", *Süzük Seper* "Temiz Yolculuk", *Deñiz Yüzidin 154 Metir Çoñqurluqta* "Deniz Seviyesinden 154 Metre Aşağıda" adlı destanları vardır. Şiirlerinin bir kısmı *Söyüp Qalsam Seni Navada* "Sevsem Seni Tesadüfen", *Boytaq Şairniñ Mexpiyiti* "Bekar Şairin Gizemi", *Çümbeldiki Kóz* "Peçedeki Göz", *Deñizdiki Koça* "Denizdeki Sokak" *Taşqa Sözlevatqan Adem* "Taşa Konuşan Adam" adlı kitaplarda toplandı. Ayrıca makaleleri *Peyğember Diyarida Keçiler* "Peygamber Diyarında Geceler" adlı kitapta bir araya getirilerek yayımlandı (Abdurehim, 2012 akt. Harbalioglu, 2017: 97).

Adil Tuniyaz'ın şiirinin en önemli kaynağı kendi hayatıdır. Tuniyaz, Çin'in Büyük Kültür Devrimi döneminde dünyaya gelir. Bu dönemin yansımaları Tuniyaz'ın şiir dünyasını oluşturur. İnsan başlıklı şiirinin ilk dizelerinde doğduğu karanlık dönemi tasvir eder. İlk bakışta bireysel bir yaklaşımla yazılmış gibi görünen şiirlerinin altında toplumsal bir gerçeklik yatar. Buradaki pencereler arkasındaki soğuk bakışlar, baskı altındaki toplumun durumuna ayna tutar (Tuniyaz, 1998: 20):

<i>Tuman ara keldim dunyaga,</i>	"Sis arasında geldim dünyaya,
<i>Tegdirimmu oxşar tumanga,</i>	Kaderim de benzer dumana,
<i>Qar qapligan dérizlerden,</i>	Karlı kaplı pencerelerden,
<i>Soguk nezer taşlap cahanga</i>	Soğuk bakış atıp cihana" ¹

Tuniyaz, toplumun yaşadıklarını ve hissettiklerini, zengin algı gücüyle yarattığı şiir dünyasında kendi hisleri aracılığıyla ifade eder. Bu nedenle örtülü olarak Uygur halkının trajik gerçeklerini anlattığı şiirlerinde, ideolojik bir kaygı gütmmez. Yalnızca bu baskı ortamının kendi yaşamındaki izdüşümüne odaklanır. Tuniyaz'ın şiirlerinin konuları ve temalarında çeşitlilik görülmemesinin nedeni de budur. Neredeyse tüm şiirlerinde esaret, yalnızlık, çaresizlik, hürriyet ve ölüm gibi belirli konuları işler. Bunu yaparken toplumcu-gerçekçi bir tavır sergilemez. Esarete karşı bir isyan halinde, içinde bulunduğu trajik gerçeğe başkaldırır vaziyette değildir. Şiiri bir propaganda aracı olarak kullanmaktan kaçınan Adil Tuniyaz, siyasetin kasvetinden soyutladığı hürriyete yoğun bir lirizmle tıpkı bir sevgiliye seslenir gibi seslenir. Şiirlerinde sen diye seslendiği hürriyet, soyut bir kavram olmaktan çıkıp sonsuz hasret duyduğu ulaşılmaz bir sevgiliye dönüşür. Sevgiliye duyulan hasret o kadar büyüktür ki, *Şa'ir bolup qaldim sen üçün/Tenha ötmek boldum seni dep* (Tuniyaz, 1998: 42). "Şair oldum senin için/Tenha yaşamak istedim sen için." dizelerinde hürriyete duyduğu özlemin onu şair yaptığını söyler. Yine aynı dizelerden Tuniyaz'ın sesini kalabalıklara ulaştırma amacı gütmeyen, sessizce içinde yaşadığı hasreti sayıkladığı anlaşılır. Nitekim *Qıçqirimen kimdu birsini,/Öçivatqan yultuzgha oxşaş,/Asta – asta öçer avazim* (Tuniyaz, 1998: 32). "Çağırıyorum birini,/Sönmekte olan bir yıldız gibi,/Yavaş yavaş

¹ Bu çalışmada yer alan şiirler, Türkiye Türkçesine tarafımızdan aktarılmıştır.

sönmekte sesim.” dizelerinde şairin sesi hürriyeti çağırmaya yetmez ve mahkûmiyetini sessiz çığlıklarıyla duyurmaya çalışır.

Hiç tatmadığı hürriyeti düşleyen şairin şiirlerinin mevsimi hep kıştır, şair baharı karşılayacağı anın tahayyülü ile yaşar ancak ağaçlar hiçbir zaman çiçek açmaz. *Ap’aq kipeñ arlıvalğan kış,/Külümşirep turur yenimda* (Tuniyaz, 1998: 4). “Beyaz kefen örtünen kış/Gülümseyip durur yanımda.” dizelerinde karla kaplı kış, şairin zihninde esaretle özdeşleşir. Esaret onun için ölmekle eşdeğerdir. Yağan kar ile kış, kefenini örtünmüş bir ölüdür ve Tuniyaz’ın yanı başında kendini ona sürekli hatırlatır vaziyettedir. *Qar/En axiri çüşmekte eylep/Xiyalında qalğan boşluqqa* (Tuniyaz, 1998: 93). “Kar/En nihayet düşüyor/Hayalindeki boşluklara.” ve *Çeksiz qışta, qışta teximu/Jimghurlişip qaldi xiyalim* (Tuniyaz, 1998: 32). “Uçsuz bucaksız kışta, kışta daha da/Suskunlaştı hayalim.” dizelerinde şairin kar aracılığıyla somutlaştırdığı esaret, nihayetinde hayal kurmasını da engeller. En başından beri esaretin hâkimiyet sürmesine izin vermediği ve hürriyetin tahayyülüyle doldurduğu zihni bile esarete yenik düşer. Kışın etrafı kaplayan beyaz, onun mahkûm olduğu dünyada tek renktir ve boğucu esareti ifade eder. Kış, bütün soğukluğuyla, bütün kasvetiyle ve sahip olduğu tek renkle, onun içinde bulunduğu esaretin tekdüzeliğini ve karamsarlığını yansıtır. Baharın bütün renkleriyle geldiği an, şairin zihninde hürriyete kavuştuğu andır. Güneş, hürriyeti örten karı eritecek; soğuk ve karanlık esaret günleri son bulacaktır. *Söyüp Qalsam Sini Navada* ‘Tesadüfen Sevsem Seni’ adlı şiirin ilk dizesinde ‘kılıç’ imgesi bir güç sembolü olarak karşımıza çıkar. Şair esaretin sonunu getirecek yani karları eritecek güneşten bir güç ister. Yine aynı dörtlükte ‘hürriyet’, bahar ve gül imgeleriyle karşılanır (Tuniyaz, 2005: 12):

<i>Quyaş mana ketürermü tig,</i>	Güneş getirir mi bana kılıç,
<i>Söyüp qalsam sini navada?</i>	Seni sevecek olursam eğer?
<i>Sen hekkide berermü sözlep,</i>	Senin hakkında konuşur mu,
<i>Parakligen küller baharda?</i>	Baharda açan güller?

Adil Tuniyaz şiirlerinde, postmodernizmin öne çıkan temalarından biri olan yalnızlığı da yoğun bir şekilde işler. *Ghazanglar tökilemdü?/Tökülgenmidü?/Derexler méningdek yalghuz qalamdu?* (Tuniyaz, 1998: 24). “Sonbahar yaprakları dökülüyor mu?/Dökülmüş müdür?/Ağaçlar benim gibi yalnız kalır mı?” dizelerinde görüldüğü üzere kendisini yalnız hisseder ve yalnızlıktan dem vurur. *Ölöp ketsem yalguzçılıqta/Qebre yasa qelbinge cezmen* (Tuniyaz, 1998: 20). “Ölöp gitsem yalnızlıktan/Mezar yap kalbinde bana.” dizelerinde hürriyete seslenerek hayattayken doyasıya yaşayamadığı hürriyeti öldükten sonra ebediyen yaşamak istediğini ifade eder. Ölüm sebebinin ise yalnızlık olacağını düşünür. Şiirlerinde daha çok hayatın olumsuzluklarını ele alan şair, yalnızlık temalı şiirlerinde de olumsuz bir tavır sergiler. Şiirin son dizelerinde *Quyaş parlap turgan dünyada/heçkim yalguz kalmaydu cezmen* (Tuniyaz, 1998: 20). “Güneş parladıkça dünyada/hiç kimse yalnız kalmayacaktır” diyerek umudunu yeşertmeye çalışsa da bu durum geçici olur. Çünkü yalnızlık temasını işlediği diğer şiirlerinde tedirgin bir duruş sergiler. Yalnız kalmak, onu korkutan bir durumdur. Şiirlerinde yalnızlıkla beraber, umutsuzluk, hüznün ve çaresizlik de kendini gösterir (Tuniyaz, 1998: 4):

<i>Kelbimdiki özüm din başka,</i>	Kalbimdeki kendimden başka,
<i>Kimmu manga bolarkin hemrah?</i>	Kim eş dost olacak bana?
<i>Egeştürüp cimcit hiyalni,</i>	Peşime takip suskun hayali,
<i>Aylinimen hoylida تنها.</i>	Dolaşıyorum avluda تنها.

Tuniyaz'ın içinde bulunduğu durum onu karamsar bir dünya görüşüne sahip olmaya iter. Dış dünyanın kasvetli gerçeklerinden uzaklaşmak için şiire sığınır. Öyle ki *Untuş üçün yazgan şéirning/Eslimdur tunci misrasi?* (Tuniyaz, 1998: 20). “Unutmak için yazılan şiirin/Kıymetli midir ilk dizesi?” dizelerinde şair; süslü bir üsluba ihtiyaç duymadan yazdığı şiirlerinde esaretin verdiği acıyı haykırdığını ve şiiri, unutmak için bir araç olarak kullandığını belirtir. Unutulmuşluğun ve çaresizliğin yükünü omuzlarından atamayan şairin acısı, hasreti ve ıstırapı öyle derindir ki bunun yanında dizelerinin ahengi kıymetini yitirir.

Onun şiirleri, şiiri oluşturan kelimelerin toplamından çok daha fazlasıdır. Şair yaşadığı esaretin ve yalnızlığın getirdiği bunalımdan kurtulmak için kendi iç dünyasına yönelir. Bir başka ifadeyle bilinçaltı alanını özgürleştirir. Bilinçaltının zenginliğini aktarmak için de bir çağrışım gücüne ihtiyaç vardır. Dolayısıyla şairin kasvetli havasını soluyan geniş algı dünyası, şiirlerine zengin bir imgelem olarak yansır. Onun şiirleri imgelerle, sembollerle örülüdür. Şair, dış dünyanın olumsuzluklarını gerçeğin ötesinde bir söylemle ifade eder. Tuniyaz'ın sıra dışı imge yapısı, şiirlerinin gücünü artırır. Şiirlerinde sürrealizm ile birlikte edebiyata girmiş bir başkalaşım imgesi olan örümcek dikkat çekici bir biçimde öne çıkar. Özellikle 1990 yılında kaleme aldığı *Ghéribliq* ‘Çaresizlik’, *Ömüçükning Qebrisi* ‘Örümceğin Kabri’, *Öy* ‘Ev’ ve 1991 yılında yazdığı *Sinip* ‘Sınıf’, *Xatiremning Küzdeki Béti* ‘Hatıramın Güzdeki Yüzü’ adlı şiirlerinde sıkça örümcek imgesine rastlanır. Şair, hapsolmuş hissettiği karanlığın yavaş yavaş üzerine çökmesiyle örümcekleri tutunacak bir dal gibi görür ve onlarla arasında bir bağ kurar: *Qaranguluq kelse ömilep,/Hemrah qildim ömüçüklerini* (Tuniyaz, 2005: 62). “Karanlık emekleyerek gelince/Yoldaş yaptım örümcekleri kendime.” Şair, şiirin perspektifini örümceğin algı dünyasına çevirerek kendisini geri plana atar. Öyle ki, *Ömüçükning Qebrisi* ‘Örümceğin Kabri’ adlı şiirinde kendisini örümcekten ayırt edemez (Tuniyaz, 1998: 28):

Kim u nurdek qimirlavatqan?

Kim bu ılık gibi titreyen?

Kim u menmu yaki ömüçük?

Kim bu ben mi yoksa örümcek mi?

Kim qelbimge açmaqçı tünqlük?

Kim kalbime açacak delik?

Dış dünyanın olumsuzluklarından bir kaçış yolu olarak şiiri seçen Tuniyaz, şiirlerini tıpkı örümceğin ağ örmesi gibi kelimeleriyle örür. Yaşama bir ağ ile tutunan örümcek gibi şair de kelimelerden ördüğü şiirleriyle hayata tutunur. Böylece kendine, örümceğin dış dünyadan korunmak ve kendini savunmak için kurduğu alana benzer bir alan yaratır. Bu, şairin esaretten ve yalnızlıktan uzak, güvenli bir alan yaratma çabasıdır. Şair *Ömüçükning Qebrisi* ‘Örümceğin Kabri’ adlı şiirde, ne kadar uğraşsa da içine düştüğü karanlığın sonunda onu yutacağını ve günün birinde ördüğü ağlarda asılı kalacağını bilir (Tuniyaz, 1998: 28):

Sorisang méningdin nede qebristan

“Sorarsan bana kabristan nerede diye

Éytimen bir küni ömüçük haman

Derim ki, bir gün örümcek

Biridu jimride öz torida jan

Sessizce kendi ağında can verecek.”

Şair, örümcek aği imgesini çaresizliğin ve yalnızlığın bir ifadesi olarak da seçer. Nitekim *Ghéribliq* “Çaresizlik” adlı şiirinde örümcekler, şairin kısıldığı kapanda umarsızca edindiği yol arkadaşları, örümcek aği ise çaresizliğin varlığına gelmiş halidir. Çaresizlik onu sessizce boğduğunda ördüğü ağların kendisine mezar olacağını bilen şair, vazgeçişini son dizede dile getirir (Tuniyaz, 1998: 24):

Ömüçük toridek ghéribsinışni

“Örümcek aği gibi çaresizlik

Qarangghu öylerde yalghuz qélişni

Karanlık evler gibi yalnızlık

Ümidsiz şe’irdek yighlamsıraşni

Ümitsiz bir şiir gibi ağlamak

Ügen’gim yoq idi, yoq idi zadi.

Öğrenesim yoktu, yoktu zaten.”

Pek çok şiirinde kendisinin hayata karşı çaresiz olduğunu dile getiren şairi, çaresizliğe iten asıl sebep ise üyesi olduğu toplumun esaret halidir. Şair kendini o kadar uzun zamandır çaresiz hisseder ki çaresizliği örümcek ağı tutmuştur. *Sinip* 'Sınıf' başlıklı şiirinin son dizelerinde de örümcek ağı imgesiyle hislerini ifade eder. Burada çaresizliği ile vedalaşıp ümidi çağırır ve böylece örümcek ağı tutan hislerinin hareketleneceğini söyler (Tunıyaz, 1998: 28):

<i>“men” söymigen özüm tüpeyli,</i>	“Ben” bile sevmemişim kendimi
<i>Héçkim méni söymise meyli,</i>	Hiç kimse beni sevmese ne olur,
<i>Kel ghéribliq, qoyghin quçaqlap,</i>	Gel çaresizlik, gel sarıl bana,
<i>Kel éh ümid, söyüp qoy méni.</i>	Gel ey ümit, sev beni
<i>Külümsirer ömüçük tori...</i>	Gülümser o zaman örümcek ağı...

Guñga şiir hareketi, geleneğin alışkanlığını kıran ve gerçekliğin sınırlarını aşarak şiirin çağrışım alanlarını çoğaltan bir şiir hareketidir. Şiirin çağrışım alanlarını çoğaltan ve çok anlamlı şiirin ortaya çıkmasına sebep olan unsur ise imge ve bağdaştırmalardır. Guñga hareketiyle birlikte bilinçaltı alanının şiire yansmasıyla alışılmış gerçeklik algısı yıkılmış ve alışılmadık bir imge ve bağdaştırma yapısı ortaya çıkmıştır. Adil Tunıyaz'ın bu harekete uyarak kaleme aldığı şiirlerinde, çağrışımı zenginleştirmek ve şiirde çok anlamlılığı sağlamak amacıyla gerçekliği değiştiren alışılmadık bağdaştırmalar kullandığı ve böylece gerçeküstücü bir tavır sergilediği görülür. Tunıyaz'ın 1991 yılında yazdığı *Ümidlik Bir Kün* 'Umutlu Bir Gün' adlı şiirinde çaresizlik, defterinde yürüyen âciz, savunmasız ve önemsiz küçük bir kurtta vücut bulurken; hayali pencereden uçup gitmesine mani olmayacağı bir kızböceği gibidir (Tunıyaz, 1998: 46):

<i>Kiçikkine ghéribliq бүгүн</i>	Küçük bir çaresizlik bugün
<i>Goya ajiz bir tal quruttek,</i>	Tıpkı aciz bir kurt gibi,
<i>Deptirimde yürer ömlepe.</i>	Defterimde yürüyor emekleyerek.
<i>Sözlimekte sepra mu'ellim,</i>	Konuşuyor sinirli öğretmen,
<i>Yingnaghuctek yenggil xiyalim</i>	Kurduğum hayalim kızböceği gibi
<i>Uçup ketti dérızilerdin...</i>	Uçup gitti pencerelerden...

Adil Tunıyaz'ın kurduğu şiir dünyası, onun yaşadığı esaret ile baş etme yoludur. Şiirlerinde dış dünyanın gerçeklerinden bir “kaçış” yolu olarak “düş”ü seçer. Düşün kaynağı ise bilinçaltı alanıdır. Gerçek yaşamda bastırılan duygu ve düşünceler düşlerde canlanır. Karla kaplı olarak tasvir edilen dış dünyanın soğuğu ve karanlığı onun düşlerinde yerini bahara bırakır. Gerçekliğin yeniden yorumlandığı düşsel dünya, şairin hasret duyduğu sevgiliye, hürriyete kavuşabileceği tek mekândır. Bu düşsel dünyaya, tıpkı ölüm gibi bilincin ötesine yolculuğa çıkılan uykuyla ulaşılır. Şairin yaşadığını hissettiği her an, esarete mahkûm olduğu gerçeği ile yüzleşmesi demektir. Bu yüzden her gece yeni düşler kurduğu yatağı onun için bir tabut gibidir. Tabutlaşan yatak imgesi şu dizelerde kendini gösterir: *Yep kétermu tamlar tosattin/Tavutqa aylinip qalarmu karivat?* (Tunıyaz, 1998: 24). “Yıkılır mı duvarlar birden/Tabuta döner mi yatak?” Ancak yatak ve tabut arasında kurduğu bu ilişki ölümün karanlık ve korkutucu boyutunu değil, ona ifade ettiği anlamıyla bir kurtuluşu çağırıştır. *Kün Gherptin Çiqqanda* “Gün Batıdan Doğarken” adlı şiirinde yalnızlığına alışmış olan şair, yaşadığı zamanın kıyametin kopmasına yakın olacak kadar kötü olduğunu düşünür ve kıyamet başlayıp güneş Batı'dan doğduğunda, herkesle vedalaşmaya hazırdır. Onu üzen ölüme gitmek ya da arkasında bıraktıkları değil; ömrü boyunca hiç kavuşamadığı, şiirlerinde seslendiği ve düşlerini süsleyen sevgilisi hürriyettir. Hasretini çektiği hürriyetin

buruk tadı damağında, tutunduğu rüyalarından arta kalanlar ise kirpiklerinde kalmıştır (Tuniyaz, 1998: 4):

<i>Gerbi yaqtin çiqqan kün bilen,</i>	Batıdan doğan güneşle,
<i>Nurlanganda sehra upuqi,</i>	Aydınlanırken bozkır seması,
<i>Hoşlışirmen bunda hemmidin,</i>	Vedalaşırım burada herkesle,
<i>Kirpiklirim tatlıq çüş yuqi</i>	Kirpiğimde tatlı rüya kalıntısı.

Guñga şiir hareketinin Ahmetcan Osman ve Perhat Tursun gibi diğer önemli şahsiyetlerine nazaran Adil Tuniyaz'ın şiirlerinde tabiat unsurları daha ön plandadır. Onun şiirleri çeşit çeşit hayvan ve bitki adlarıyla bezelidir (Freeman, 2012: 76). Adil Tuniyaz tabiat temalı şiirlerinde, gözlemlerini bir ressam dikkatiyle tasvir eder. *Torghay Qanitidin Töküler Quyaş* 'Çayır Kuşunun Kanadından Dökülür Güneş' başlıklı şiirinde Tuniyaz'ın yaptığı betimlemeler, okurun gözünde şiiri bir tablo gibi tüm ayrıntılarıyla canlandıracak biçimdedir. Şair, kelimeleri boya ve kalemni fırça gibi kullanarak duygularıyla bezediği gözlemlerini ressam hassasiyetiyle okuyucuya aktarır (Tuniyaz, 1998: 5):

<i>Torghay</i>	Çayır kuşu
<i>Qanitini qaqaq dalida</i>	Kanadını çırpır da
<i>Peyliridin töküler quyaş...</i>	Tüylerinden dökülür güneş...
<i>Şamallardin, muzdek havadin</i>	Rüzgârdan, buz gibi havadan
<i>Témip çüşer süzük – süzük nur</i>	Damlayarak düşer dupduru ışıq
<i>Tün kéçining köz yéşi oxşaş</i>	Gecenin gözyaşı gibi.

Guñga şiir hareketi, şaire yaratma gücü özgürlüğü verir. Tuniyaz, bazı şiirlerinde şiir öznesi olarak bir ressam yaratır. Bu şiirlerde ressam, şiir evreninin kurucusu durumundadır. Onun çizdiklerinin altında bir gerçeklik saklıdır. Ressamın her çizgisinde, Tuniyaz'ın bilinçaltında yığılmış, esaret hali ve hürriyete olan sonsuz özlem gibi duygular hissedilir. *An'ane Çembiridiki* 'Gelenek Çemberi' başlıklı şiirde, kendisini bir ressam olarak tanıtan şair, serçe çizmeden önce çizdiği kafesle, yaşadığı esarete vurgu yapar. O da tıpkı ressamın çizdiği serçe gibi özgürlüğü hiç tadamadan kanatlarına pranga vurulmuş ve esarete mahkûm edilmiştir. Şair, esareti ve hürriyet özlemini neredeyse bütün şiirlerine yansıtarak bilinçaltındaki bu duyguları özgürce dışa vurur (Tuniyaz, 1998: 26):

<i>Tonulghan ressam men</i>	Ünlü bir ressamım ben
<i>Qolumda oynaydu küreng boyaqqlar</i>	Kahverengi boyalar oynar elimde
<i>Çirayliq quşqaçini sizmaqçi bolup</i>	Güzel bir serçe çizeceğim zaman
<i>Sizimen qepesni da'im oxsutup.</i>	Daima kafesini çizerim önce.

Şairin yarattığı ressam, çizgileriyle somut gerçeklikler ortaya koyabilecek güçtedir. Öyle ki *Qandaq qilar aqkönül ressam/Bir öy sizip bérse baliga,/Dövlüşip barçe yoqsullar-/Kélivalisa uniñ aldinga?* (Tuniyaz, 2005: 43). "Ne yapar yardımsever ressam/Çocuğa bir ev çizip verince/Tüm yoksullar toplanıp/Gelse onun önüne?" dizelerind, ressamın çizeceği resimlerin boyut kazanarak gerçekliğe ulaştığını düşünen şair, bu güce sahip bir ressamın yoksulları sevindireceğine inanır. Kimi zaman Tuniyaz, şiirlerinde yarattığı ressamı belirgin bir şekilde ifade etmeyip seçtiği kelimelerle şiir öznesinin ressam olduğunu hissettirir. Örneğin şair, *Qıştiki Yol* 'Kıştaki Yol' adlı şiirinde kendisini, hayallerini çizdiği çizgilerle var eden ve onları somut bir benliğe kavuşturan bir ressamın yerine koyar ve neden baharı çizip hürriyeti var edemediğini sorgular. Her şeyi resmederek vücut veren ressamın gücü, baharı çağırmaya ve hürriyeti yeşertmeye yetmez (Tuniyaz, 1998: 32):

*Qarlighaçni, yerni morini,
Aq kéçini, rujekni, nurni.
Sizmaqta qar azmay bimalal,
Sizalmidim emma baharni,
Sizalmaymen némişqa séni.
Yéşil quşlar nege ketkendur?*

Kırlangıcı, yeryüzünü, bacayı,
Beyaz aydın geceyi, ışığı ve hatta pencereyi.
Çiziyor kar şaşmadan her şeyi,
Lakin ben çizemiyorum baharı,
Çizemiyorum neden seni?
Yeşil kuşlar nereye gitti?

Sonuç

Yirminci yüzyılın başlarında oluşan Çağdaş Uygur şiiri, 1949 yılında Çin’de yönetimin değişmesiyle sekteye uğrar. Uygur şairler mecburen Çin’i ve yeni yönetimi öven şiirler kaleme alır. 1966-1976 yılları arasında yaşanan Büyük Kültür Devrimi döneminde ise Uygur edebiyatı büyük bir darbe alır ve Çin yönetimi, Uygur şairleri şiir yazmaktan meneder. Uygur şairlerin uzun yıllar maruz kaldığı bu siyasi atmosferde yaşanan bunalımlar, şairleri duyularla sınırlı gerçeklik algısını sorgulamaya, bireyin gerçekliğini ve duygu dünyasını tüm yönleriyle anlatmaya sevk eder böylece 1980’li yıllarda Guñga şiir hareketi meydana gelir. Değişen gerçeklik algısı ile bilinçaltının kapıları aralanır ve “insan” bütün gerçekliğiyle şiirin konusu haline gelir. İnsanın karmaşık dünyasını anlatma isteği, yeni bir şiir dili ihtiyacını beraberinde getirir. Şairler geleneğin bütün alışkanlıklarını kırarak Uygur şiirinin biçim, dil ve üslup gibi özelliklerinde büyük değişikliklere giderler. Bu yeni şiir dilinde, imgelem öne çıkan unsurlardan biri olur. Guñga hareketine uyarak yazılan şiirlerde, Uygur toplumunun yaşadığı trajik gerçeklerin bireyin duygu dünyasına ve bilinçaltına yansımaları çeşitli sembollerle ve alışılmadık imgelerle ifade edilir. Esaretin tasviri için kullanılan kar ve kış; hürriyetin tasviri için kullanılan bahar, güneş ve gül gibi imgeler Guñga şiirlerin en belirgin sembolleri arasında gösterilir.

Çağdaş Uygur şiirine yeni bir ses getiren Guñga şiir hareketinin önemli temsilcilerinden biri olan Adil Tuniyaz’ın şiirleri incelendiğinde, hemen hemen her şiirinde geniş bir imgeleme yer vererek hürriyet, esaret, yalnızlık ve çaresizlik gibi temaları işlediği görülür. Fakat şiirlerinde yalnızlık ve çaresizlik gibi bireysel temaları işlemesi, Tuniyaz’ın şiirinin yalnızca bireyin duygu dünyasını yansıttığı anlamına gelmemelidir. Onun şiirlerindeki imge ve semboller anlamlandırıldığında Uygur toplumunun trajik gerçeklerine de ayna tutulduğu görülür. Sonuçta Adil Tuniyaz da bu toplumun bir parçasıdır ve çocukluğundan itibaren esarete mahkûm olmuştur. Tuniyaz, toplumun gerçeğine ayna tutarken toplumcu-gerçekçi bir üslup sergilemez ve şiiri ideolojiye indirgmeden Uygur halkının gerçeklerine değinir. Böylece şiirlerinde kendi "ben"inden yola çıkarak bütün iç dünyasıyla “insan”ı anlatır. Bu sebeple şiirinde sadece kendi yalnızlığını, çaresizliğini ve hürriyete olan hasretini değil, bütün bir toplumun bu esaret ve baskı karşısındaki duygu durumunu tasvir eder.

Adil Tuniyaz’ın şiir dünyasıyla ilgili yapılan değerlendirmeler sonucunda, onun şiiri hürriyete hasret bir toplumun parçası olan bireyin hissettiği yalnızlığa ve çaresizliğe sessiz bir haykırıdır.

Kaynakça

- ABDUREHİM, Kerimcan. (2012). *Qeşqer Edipliri. Keşgar Mecmuası Serisi 24*. Kaşgar: Kaşgar Uygur Neşriyatı.
- ABDÜLVAHİT KAŞGARLI, Raile. (2012). "Komünist Çin Dönemi Uygur Şiiri Üzerine". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 12/1, s. 345-359.
- ÇAĞDAŞ UYGUR EDEBİYATI TARİHİ. (2017). (Ed.: Neşe Harbalioğlu). (Yayına Haz.: Raile Abdülvahit Kaşgarlı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- FREEMAN, Joshua. (2012). "İkki Guñga Şairniñ İjadiyiti Heqqide Selişturma İzdiniş". *Şincañ Pidagogika Unversitit İlmi Jornili*, S. 3, s. 73-78.
- FRIEDERICH, Michael. (2016). "Uyghur Literary Representations of Xinjiang Realities". *Situating The Uyghurs Between China And Central Asia*. (Ed.: Ildikó Bellér-Hann, M. Cristina Cesáro, Rachel Harris, Joanne Smith Finley). Angland: Ashgate Publishing Company.
- HASANCAN, Abdülvahit. (2017). "Modern Uygur Şairi Ahmetcan Osman Şiirleri ve Onun Önderliğinde Guñga Şiir Hareketi". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 9, s. 1-10.
- İNAYET, Alimcan. (1997). "Çağdaş Uygur Şiiri". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 2, s. 191-205.
- TUNİYAZ, Adil. (1998). *Boytaq Şairniñ Mexpiyiti*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- TUNİYAZ, Adil. (2005). *Deñizdiki Koça*. Pekin: Milletler Neşriyatı.